

МЕТОДИ ОЦІНКИ БАНКІВСЬКИХ РИЗИКІВ У СВІТОВІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ БАНКІВСЬКІЙ ПРАКТИЦІ

Анотація. Розглянуто основні методи оцінки банківських ризиків у світовій практиці. Проаналізовано існуючі вітчизняні методи ідентифікації та визначення ризиків банківських установ. Обґрунтовано напрями вдосконалення системи оцінювання банківських ризиків в Україні.

Аннотация. Рассмотрены основные методы оценки банковских рисков в мировой практике. Проанализированы существующие отечественные методы идентификации и определения рисков банковских учреждений. Обоснованы направления усовершенствования системы оценивания банковских рисков в Украине.

Annotation. The main methods of measuring banking risks in the world are described. The existing national methods of identifying banking institutions' risks are analyzed. The ways to improve the system of banking risks assessment in Ukraine are justified.

Ключові слова: комерційний банк, банківський ризик, методи, підходи, кредитний портфель, ліквідність, ліміт.

Існує чіткий взаємозв'язок між станом банківської системи та економічним зростанням країни, що викликає необхідність аналізу, якісної та кількісної оцінки величини ризиків банківського сектору. Підтримка стабільного економічного зростання та стабільності банківського сектору неможлива без чіткого розуміння їх нагальних проблем, у тому числі про ризики, що виникають у процесі банківської діяльності.

Розробка загальних та спеціальних підходів до оцінки ризиків банків і банківської системи є предметом багатьох наукових робіт як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Зокрема, дослідженню цих питань присвячені праці Іванова В. В., Камінського А. Б., Малихіної А. І., Лобанова А. А., Фроста С. М., Чугунова А. В. та ін. [1].

Мета дослідження – критичний аналіз існуючих вітчизняних методів визначення банківських ризиків та виявлення напрямів їх удосконалення в Україні шляхом перейняття світового досвіду.

В українській банківській практиці для здійснення банківського нагляду на основі оцінки ризиків Національний банк України (НБУ) виділив дев'ять категорій ризику: кредитний ризик, ризик ліквідності, ризик зміни відсоткової ставки, ринковий ризик, валютний ризик, операційно-технологічний ризик, ризик репутації, юридичний ризик та стратегічний ризик [2]. Ці категорії не є взаємовиключними – будь-який продукт або послуга може наражати банк на декілька ризиків. Однак для зручності аналізу НБУ визначає й оцінює ці ризики окремо.

Що ж стосується міжнародних стандартів, то основними принципами ефективного банківського нагляду Базельського комітету з питань банківського нагляду виділяють такі банківські ризики: кредитний ризик, ризик країни і трансфертний ризик, ринковий ризик, процентний ризик, ризик втрати ліквідності, операційний ризик, правовий ризик і ризик погіршення репутації.

Слід докладніше розглянути окремі види ризиків, методи їх вимірювання, які пропонує міжнародна практика та перенести ці методи в українську банківську практику.

Для кількісного оцінювання банківських ризиків використовують статистичні й аналітичні методи, а також метод експертних оцінок. Недоліками цих методів є: необхідність обробки великої кількості банківської інформації для статистичних методів, суб'єктивний характер результатів оцінки для методу експертних оцінок і обмеженість застосування для аналітичних методів оцінювання банківських ризиків.

НБУ визначив систему для оцінки кожної категорії ризику згідно з методичними вказівками з інспектування банків "Система оцінки ризиків" [2]. Дана система надає можливість визначити послідовний спосіб вимірювати ризики і визначити, яких наглядових процедур необхідно вжити. Для шести категорій ризику – кредитного ризику, ризику ліквідності, ризику зміни відсоткової ставки, ринкового ризику, валютного ризику, операційно-технологічного ризику – наглядовці оцінюють кількість ризику, якість управління ризиком, сукупний ризик і напрям ризику. Для ефективного використання системи оцінки ризиків наглядовці мають врахувати як поточний стан банку, так і фактори, які вказують на зростання ризиків. Така система оцінювання ризиків у банківській практиці України не дає чіткого уявлення про числові параметри грошових втрат від банківських ризиків, а тому потребує вдосконалення в частині механізму ідентифікації, аналізу й оцінки окремих видів банківських ризиків.

Тож необхідно звернутися до міжнародної практики оцінки окремих видів ризику. Наприклад, оцінка кредитного ризику в умовах зростання частки проблемної заборгованості в кредитному портфелі банків України, яка зросла в 2011 році до 8,8 % порівняно з 1,3 % станом на 2010 рік, потребує вдосконалення. Згідно з вимогами Базельського комітету з питань банківського нагляду щодо достатності капіталу банківських установ, мінімальний розмір капіталу для покриття банківських ризиків можна визначити за допомогою двох методів: за стандартизованим підходом і за методом, що базується на внутрішніх

рейтингах, при цьому останній має дві версії – фондовий та прогресивний підхід [3].

Стандартизованим методом передбачається, що мінімальний розмір регулятивного капіталу банку (K), необхідного для покриття кредитного ризику, визначається множенням ризик-позиції банку в момент дефолту (EAD), яка становить вартість активу, що наражається на кредитний ризик, на коефіцієнт ризику (KP), який визначається залежно від категорії вимоги, категорії боржника та зовнішнього рейтингу, та на 8 % (коефіцієнт платоспроможності):

$$K = EAD \times KP \times 8 \% .$$

Складність застосування стандартизованого методу в Україні зумовлюється практичною відсутністю вітчизняних рейтингових агентств і високими затратами на замовлення рейтингу від зарубіжних рейтингових агентств, що визнані НБУ.

Альтернативою цього методу для оцінки кредитного ризику в Україні є грошова оцінка кредитного ризику, відповідно до якої можна визначити розміри необхідних резервів для покриття очікуваних кредитних ризиків, а також величину необхідного економічного капіталу, що покриватиме зазначені банком кредитні ризики. Для цього необхідно, щоб НБУ розробив шкалу критеріїв, за якими буде визначатися ймовірність дефолту вимоги банку, що містить кредитний ризик; розробити відповідну нормативно-законодавчу базу щодо запровадження в українську банківську практику методу грошової оцінки кредитного ризику, що буде включатися до мінімального розміру капіталу банку; розробити механізм контролю за правильністю визначення банками власного кредитного ризику за цією методикою.

Кредитний ризик тісно пов'язаний із ризиком ліквідності. Залежно від того, як за терміновістю сформований активний портфель і яка структура пасивів, за рахунок яких сформований портфель, можна оцінити збалансованість зобов'язань і активів банків та оцінити ризик ліквідності, властивий банку та банківській системі в цілому. Управління ризиками ліквідності передбачає співвіднесення структури зобов'язань і вимог банку за строками погашення з метою уникнення ситуації відсутності у банку ліквідних коштів для покриття негайних зобов'язань.

НБУ з метою ефективного управління ризиками ліквідності вітчизняних банківських установ видав численні нормативні акти, основними серед яких є Інструкція про порядок регулювання діяльності банків України [4] та Положення про регулювання НБУ ліквідності банків України [5]. У рамках контролю та нагляду за ліквідністю банків України НБУ встановлено три економічних нормативи ліквідності: норматив миттєвої ліквідності, норматив поточної ліквідності та норматив короткострокової ліквідності. В Україні за останні роки спостерігається погіршення короткострокової та поточної ліквідності, зумовлене масовим вилученням депозитів з банківських установ України та недостатністю банківського капіталу для покриття такого вилучення. У зв'язку з цим необхідне подальше вивчення ризиків ліквідності та встановлення двох лімітів: ліміту поточної ліквідності та ліміту перспективної ліквідності. Передбачається, що перший повинен існувати у вигляді абсолютної суми – граничного розміру дефіциту ліквідності (перевиконання зобов'язань над активами). Другий – у вигляді відносного показника: граничного коефіцієнта ліквідності, що представляє співвідношення дефіциту ліквідності наростаючим підсумком до активів банку.

Ринковий ризик пов'язаний з коливаннями цін на чотирьох найважливіших економічних ринках: ринку боргових цінних паперів, ринку акцій, валютних ринках і товарному ринку, тобто ринках, чутливих до змін відсоткових ставок. До основних ринкових ризиків відносять відсотковий ризик, валютний ризик, акціонерний ризик, товарний ризик, розрахунковий ризик та ризик контрагента.

Згідно зі стандартами Базельського комітету з питань банківського нагляду, існує два альтернативних методи оцінки ринкових ризиків – стандартний та внутрішньомодельний. За стандартним методом загальний ринковий ризик облігацій, акцій та пов'язаних з ними позабалансових інструментів торгового портфеля розраховується окремо за визначеними методами. Окремо розраховуються також резерви під валютний та сировинний ризики банківського і торгового портфелів. Сума зазначених розрахунків становить розмір резервів під ринкові ризики. Внутрішні моделі пов'язані з використанням банками власних методів менеджменту ризику, які відповідають необхідним умовам.

Що стосується України, то, незважаючи на прагнення НБУ врахувати Базельські рекомендації, банки України й досі не формують спеціальні резерви на покриття ринкових ризиків, як це вимагається документом Базельського Комітету "Доповнення до Угоди про достатність капіталу з метою обліку ринкових ризиків" 1996 року [6].

Щодо наступного виду банківського ризику – операційного (операційно-технологічного в українській практиці), то це ризик грошових втрат банку, що виникають у результаті помилок у внутрішніх системах, процесах, діях персоналу або в результаті зовнішніх подій. Такого ризику зазнають всі банки, оскільки кожен з них може зіткнутися з помилками та збоями в роботі інформаційних систем та персоналу. В угоді Базель II представлені єдині базові правила виміру операційних ризиків банків. Угода вводить три методи виміру ризиків для підрахунку вимог до капіталу, яким повинен володіти банк для покриття своїх операційних ризиків: підхід на основі базових показників (базовий індикативний підхід); стандартизований підхід; удосконалений підхід. Усі ці підходи розрізняються рівнем складності та чутливістю до операційного ризику. Однак у межах початкової стадії адаптації вимог до достатності капіталу згідно з Базелем II в українську банківську практику найбільш обґрунтоване введення базового індикативного підходу до оцінки операційного ризику в роботі вітчизняних банківських установ, який декларує, що банк зобов'язаний передбачити для покриття своїх операційних ризиків капітал у розмірі 15 % середньорічного позитивного валового прибутку банку за три попередні роки.

Ризик є невід'ємною частиною діяльності банківських установ. І уникнути цих ризиків неможливо. Тож окрім прагнень знизити банківські ризики та раціонально ними управляти, серед головних завдань банківських установ є правильний розрахунок можливих ризиків та створення резервів, достатніх для їх покриття. Для цього необхідно розробити чітку методологію вимірювання банківських ризиків на державному рівні, яка в свою чергу переймала б досвід провідних країн.

Напрями подальших досліджень полягають у пошуку шляхів удосконалення методології вимірювання банківських ризиків, які впливають на формування резервних капіталів для покриття цих ризиків та їх величину.

Наук. керівн. Мішин О. Ю.

В. Тичина, О. Задніпровська // Вісник НБУ. – 2008. – № 1. – С. 22. 4. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків України, затверджена постановою Правління НБУ від 17 грудня 2007 року № 458 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.afii.com.ua>. 5. Положення про регулювання НБУ ліквідності банків України, затверджене постановою Правління НБУ від 26.09.2006 року № 378 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>. 6. Документ Базельського комітету з питань банківського нагляду "Доповнення до Угоди про достатність капіталу з метою обліку ринкових ризиків" (Amendment to the Capital Accord to Incorporate Market Risk; 1996 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bis.org/bcbs/index.htm>. 7. Супрунович Е. Б. Управление рыночным риском [Текст] / Е. Б. Супрунович, А. И. Киселева // Банковское дело. – 2003. – № 1. – С. 89–96.